

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

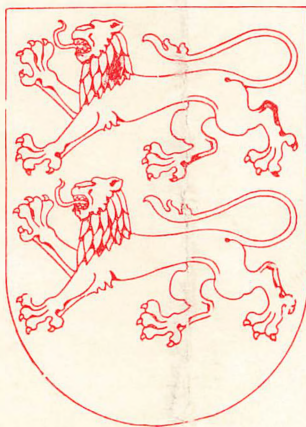
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

- Olav Christensen: *Maria Margaretha Iversen*
H. V. Gregersen: *Asmus Eschelsen fra Nybøl*
W. Christiansen: *En sønderjydsk sprogforsker*
Glimt fra svundne tider

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 7

1. JULI 1955

31. ÅRG.

Abonnement 3,00 kr. Det Kongelige Bibliotek

Maria Margaretha Iversen

En legatstifter i Haderslev

Ved *Olav Christensen*

Een af Haderslev bys veje bærer i dag navnet Marie Margrethevej. De færreste af byens borgere er vel klare over, hvem denne Marie Margrethe er; og dog har ingen født Haderslev-pige mere end hun fortjent at få sit navn knyttet til een af byens gader. De følgende linier skal fortælle lidt om hvorfor og lidt om hende selv.

I løbet af det attende og i begyndelsen af det nittende århundrede blev der i Haderslev oprettet en lang række legater, hvoraf de fleste den dag i dag ved juletid uddeles til byens trængende.

Det først indstiftede af disse legater, Rehewalds legat, der var ret betydeligt og havde en formue på 6942 rigsdaler og 4 skilling kurant, blev oprettet allerede den 18. marts 1708 af infanterikaptajn Hans Wilhelm von Rehewald, der blev begravet i Haderslev den 7. februar 1718. Det efterfulgtes i det attende århundrede af yderligere 7 legater, hvoraf nogle dog kun var ganske små, og i det nittendes første årtier af endnu 13. Af disse sidste er langt det største eller rettere sagt de største, da det drejer sig om flere, indstiftet af den kvinde, der har givet Marie Margrethevej navn. Maria Margaretha Iversen, som hun skrev sit navn, skænkede med undtagelse af sit indbo og nogle beløb, hvormed hun havde betænkt slægt og venner, hovedparten af sin formue, der efter datidens pengeforhold var endog meget betydelig, til velgørende og andre formål i Haderslev og Christiansfeld og har derigennem sat sig selv et minde, der har gjort hende fortjent til at huskes af efterslægten i taknemlighed. Testamentets eksekutorer har da også i dødsannoncen i Altonaer Mercur fredag den 18. september 1840 med rette kunnet skrive: »Dadurch wird ihr Andenken am hiesigen Orte für ewige Zeiten gesegnet bleiben«.

Slægten Iversen

Maria Magaretha Iversen, der var født på den daværende slotsgrund i den store, gamle købmandsgård Naffet nr. 7 den 30. juli 1772, hørte til en gammel haderslevslægt. Faderen, der var døbt Georg Peter Iversen, men kaldtes Jürgen Iversen, var advokat. Han var født i Haderslev i 1739, døbt i Vor Frue kirke den 9. september og var søn af handskemager Peter Iversen, der træffes første gang i kopskattemandtallet 1719, men sikkert var født haderslever, og dennes anden hustru Christine Müller, der stammede fra Københoved. Handskemager Iversen overtog omkring 1721 en ejendom i Gaaskærgade, det nuværende nr. 42, og i denne ejendom havde slægten, som vi senere vil få at se, derefter til huse i 3 generationer.

Advokat Jürgen Iversen var en formuende mand, han ejede foruden en mindre ejendom i Skibbrogade ovennævnte ejendom på Naffet, som han havde overtaget efter sin svigerfader Erich Hundevadt. I 1791 overtog han sammen med rådmænd Martin Christian Gydesen en ejendom i Gaaskærgade, nu nr. 29, ligesom han i nogle år var ejer af en ejendom i Nørregade, nu nr. 24.

Jürgen Iversen blev gift den 22. november 1771 med Catharina Dortha Hundevadt, der var døbt i Haderslev den 21. september 1749. Brudevielser skulle almindeligvis finde sted i kirken, men i slutningen af 1700-tallet blev det mere og mere skik og brug, at patricierslægterne fik kongelig bevilling til at holde bryllup i hjemmet, såkaldt huskopulation. Det er derfor også naturligt, at de to unge, der tilhørte to af byens ansete og velhavende familier, blev viet i hjemmet hos brudens forældre, købmand på Slotsgrunden Erich Hundevadt, der stammede fra Vonsbæk, og hustru Maria Margaretha Nissen, som var datter af deputeret borger Mathias Nissen. Allerede året efter den 30. juli fødtes ægteparrets eneste barn, datteren Maria Margaretha, og døbt i Vor Frue kirke den 1. august. Faddere ved dåben var fru postholder Birgithe Catharina Boeg fra Assens færge, jomfru Grethe von Saldern fra Aarup og monsieur Hundevadt fra Haderslev.

Maria Margaretha mistede meget tidligt sin mor, der døde, da barnet var kun godt 4½ år gammelt, den 19. februar 1777. Hun blev jordet på kirkegården ved Frue kirke, der dengang endnu anvendtes til begravelser, medens faderen, som overlevede moderen i 30 år, først døde den 16. januar 1807 og ligeledes blev jordfæstet ved Frue kirke.

Om Maria Margarethas barndom og ungdom har det ikke været muligt at fremskaffe oplysninger; men hun har vel tilbragt det meste af denne tid i barndomshjemmet på Naffet. Første gang, vi påny træffer hende, er i 1787, da hun blev konfirmeret i Frue kirke af konsisto-

rialråd Joachim Cretschmer; men så tier kilderne igen, indtil hun i 1796 indgår ægteskab med sin fætter, købmand Peter Iversen. Hvorvidt de to unge, der som nærbeslægtede og boende i samme by ganske givet har haft nær tilknytning til hinanden, måske har været barnekærester, eller om det måske har været en stilstiende aftale mellem forældrene, at de to unge skulle have hinanden, ved vi intet om, og får vi vel heller aldrig oplyst noget om, kun så meget fortæller kilderne, at de to unge, efter at der var meddelt dispensation på grund af det nære slægtskab, blev viede ligeledes i hjemmet på Naffet den 20. april 1796.

Købmand Peter Iversen var født i Haderslev den 2. april 1772 og døbt i Frue kirke den 4. april. Faddere ved hans dåb var købmand og deputeret borger Lorenz Mussmann, farbroderen, købmand og borger på Papegøjen Jacob Iversen og jomfru Magdalene Mussmann, formentlig datter af borgmester Mathias Mussmann. Peter Iversen var søn af købmand og gæstgiver i Haderslev Peter Iversen, der var en ældre broder til advokat Jürgen Iversen og havde været deputeret borger fra 3. oktober 1771 til 1785. Han havde ved faderen, handskemager Peter Iversens død overtaget ejendommen, Gaaskærgade 42, men døde allerede den 12. april 1790 kun 56 år gammel. Købmand Peter Iversen, der almindeligvis for at undgå forveksling med en fætter, handskemager Peter Iversen I.s søn, kaldes Peter Iversen P.s søn, overtog efter faderen ejendommen i Gaaskærgade, der i 1829 efter at have været i slægten Iversens eje i over 100 år af Maria Margaretha Iversen solgtes til købmand og bygmester Andreas Bertelsen.

Året efter sit giftermål med Maria Margaritha blev Peter Iversen den 9. november 1797 borger i Haderslev, hvor han senere var deputeret borger fra 1799 til 1813. Selv om købmand Peter Iversen P.s søn sikkert har fået en ret betydelig arv efter sin fader, idet foruden ham kun en søster Christina Iversen, der i 1716 blev gift med borger på Slotsgrunden, købmand, senere kongelig branddirektør Peter Leisner, overlevede faderen, stammer hovedparten af ægteparrets formue sikkert fra hustruens side.

Foruden Gaaskærgade 42 og andre ejendomme ejede Peter Iversen P.s søn desuden en ejendom i Storegade, de nuværende numre 39 og 41, hvor enken senere tog bopæl, og som ligeledes hørte til Slotsgrunden. (På ejendommens areal lå i middelalderen Sanct Gertrudsstiftelsen, hvis ejendomme og formue ligesom al anden kirkelig ejendom ved reformationen overgik til landsherren og derefter ved Slotsgrundens oprettelse i midten af 1500-tallet af hertug Hans den Ældre tillige med de tidligere klosteret tilhørende arealer, slotsvandmøllen, slotsapoteket m. v. blev henlagt under Slotsgrund-kommune). At Pe-

ter Iversen har været en formuende mand, fortæller også skattelisterne, idet han i 1819 betalte en skat på 4 rigsdaler 45 skilling og dermed var placeret blandt byens største skatteydere.

Peter Iversen og Maria Magarethea havde kun een søn Georg Peter Iversen, der fødtes i Haderslev den 15. januar 1799, men allerede døde den 1. oktober 1819 og blev begravet på klosterkirkegården. Kun 6 år senere døde Peter Iversen den 21. februar 1826 og blev ligeledes begravet på klosterkirkegården.

Enken stod nu ene tilbage, alle nære pårørende var døde på nær en enkelt fætter og kusine og nogle fjernere slægtninge. Skæbnen havde været hende hård, foruden tabet af sine kæreste, søn og ægtefælle, måtte hun, der var så velsignet med jordisk gods, døje megen sygdom, der med årene plagede hende mere og mere.

Overskud hvert år

I rådstuearkivet beror der nogle akter, som rummer Maria Margaretha Iversens papirer, bl. a. også et af købmand Andreas Jessen Jürgensen i tiden fra maj 1837 til 1840 ført regnskab over hendes indtægter og udgifter. Dette regnskab giver på mange måder et morsomt og interessant billede af et velstillet borgerhjems levestandard i begyndelsen af forrige århundrede. Indtægterne, som udelukkende hidrører fra kapitaler, der er udlånt mod sikkerhed i ejendomme eller er anbragt i værdipapirer, udgør årligt ca. 3100 rigsdaler og overstiger gennemsnitligt årligt udgifterne med ca. 1300 rigsdaler, således at der hvert år har kunnet tillægges kapitalen et anseligt beløb.

Det vil føre for vidt nøjere at gennemgå regnskabet, men fra eet enkelt af årene, 1838, skal der her fremdrages nogle tal, som understreger, at Maria Margaretha Iversen allerede i levende live har udvist stor velgørenhed og har lindret nøden i mangt et fattigt haderslev-hjem. I gaver og understøttelser er der i dette år anvendt over 200 rigsdaler, således har de fattige på hospitalet fået 5 rdl., byens fattige til påske, Michaelis og jul hver gang omkring 13 rdl., en ung jordemoder til sin eksamen 20 rdl., en fremmed blind 1 rdl. 12 sk. o. s. v., og desuden får jomfru E. Hansen for lang og tro pleje 500 rdl., men regnskabet oplyser andet og mere, det fortæller, at Maria Margaretha Iversen har givet store gaver til slægtninge og venner, og at hendes samlede skat har andraget 115 rdl. eller omtrent 4 pct. af den efter datidens forhold meget store indtægt, at hun allerede i 1837 har været så syg, at det har været nødvendigt at have en fast vågekone, der fik 1 rdl. ugentlig, og at hun har store udgifter til apotekeren.

Gave til gadebelysning

Efter at sønnen i 1819 var afgået ved døden, oprettede ægteparret den 9. november et testamente, hvorefter den længstlevende uindskrænket kunne råde over boet; men madame Iversen havde mange gange med sin mand drøftet sin yndlingstanke, en tanke, der stadig beskæftigede hende, at anvende den store formue til velgørende formål. Ved reformationsjubilæet i 1817 var Peter Iversen P.s søn sammen med 37 andre af byens borgere med til at oprette et stipendium, »Luther stipendiet«, til støtte for trængende studerende fra Haderslev lærde skole. Til dette stipendium var der indsamlet en kapital på 600 rigsdaler kurant, og provst Adolph Hinrich Strodtmann, een af stifterne, fortæller, at købmand Peter Iversen sammen med amtmand Kai von Ahlefeld og købmand Andreas Gydesen havde bidraget til legatet med særligt store beløb. Det har derfor været i fuld overensstemmelse med den afdøde ægtefælle, når madame Iversen har anvendt sin formue til gavn for sin og ægtefællens fødeby og dennes fattige indvånere. Allerede i 1835 skænkede hun, der ønskede at være anonym, sin by 10,000 rigsdaler kurant (= 16.000 rbdl. sølv) til oprettelse og senere vedligeholdelse af en hensigtsmæssig gadebelysning, hvilket gav anledning til, at Lynas redaktør, rektor Christian August Braueiser skrev en begejstret artikel om en sådan gadebelysnings betydning og en lang og meget lærd udredning over forskellige lygters anvendelighed i gadebelysningens tjeneste, ja den lærde rektor tager endog sin bog under armen for at prøve lysets styrke, og han skriver med begejstring, at han i 40 skridt afstand har kunnet læse sin bog. Kort derefter var gadebelysningen i Haderslev en kendsgerning. I levende live skænkede hun også Gammel Haderslev kirke og hospitalskirken nyt orgel.

Som det fremgår af foranstående havde madame Iversen udvist en udstrakt godgørelse, og det synes derfor naturligt, at man ved hendes død den 14. september 1840 med spænding ventede på oplysning om hendes dispositioner. Ved et sådant dødsfald ville der i dag ikke være blevet sparet på omtale i dagspressen; men selv om datidens aviser var noget mere karrige i den retning, gives der dog fru Iversen et smukt eftermæle. »Dannevirke« skriver således den 16. september 1840:

»Den rige Madam Iverssen, Enke efter Købmand P. Iverssen P. Søn hersteds, er død her den 14. ds. Hun tilbragte sin Enkestand med at gjøre vel imod Trængende, og begrædes derfor nu af Mange hvis Støtte hun var. Det Offentlige lod hun heller ikke af Sigte og skjenkede saaledes for nogle Aar siden 2de af Byens Kirker hver et Orgel,

og desforuden 16.000 Rbdl. Sølv, hvis Renter skulde anvendes til Byens Gadebelysning. Man er nu meget spændt paa Offentliggjørelsen af hendes Testament, som man haaber, vil tilsikre det Offentlige endnu flere Gaver. Underrettet om denne Enkes Velgjørenhed besluttede Hs. Majestæt Kongen d. 4. Aug. sidstleden at aflægge hende et Besøg, men afstod derfra, da Hs. Majestæt blev gjort opmærksom paa, at hun laae meget syg og Døden nær.«

»Dannevirke« bringer desuden onsdag den 7. oktober et mindedigt, der efter tidens skik er optaget som avertissement, medens Lyna først den 11. oktober bringer en omtale forfattet af kapellanen i Skærbæk Jes Lauritzen Corydon, der var født i Gammel Haderslev.

Begravelsen

Fru Iversens testamente, der var udfærdiget den 19. december 1826, med senere tilføjelser, indeholder i § 1 bestemmelser om begravelsens ordning. Det blev her pålagt eksekutorerne at sørge for, at det afsjælede legeme blev anstændigt begravet, men uden pomp og pragt. Kisten skulle smykkes med en sølvplade, fire primanere skulle bære lyse- ne, hvorfor de hver skulle have en dansk dukat, og kisten skulle bæres ind i kirken, hvor pastor Erasmus Lautrup skulle holde ligprædikenen, hvorfor der skulle ydes ham en godtgørelse på 50 rigsdaler, medens der til gravstedets vedligeholdelse skulle hensættes 400 rigsdaler. Graven, der er smykket med en enkelt sort sten, som bærer ægteparrets og sønnen Georg Peter Iversens navne, findes endnu på klosterkirke- gården og holdes pietetsfuldt vedlige ligesom iøvrigt hele kirkegården, der med sin smukke og idylliske beliggenhed ved Haderslev dam dan- ner en værdig ramme om de mange, smukke gravminder fra forrige århundrede.

Testamente

Efter at forskellige slægtninge og venner var betænkt med indboet og mindre beløb, blev resten af formuen, som beløb sig til 60.839 rigsdaler kurant, anvendt til følgende legater:

1. 10.000 rdl. til fattige enker, og gamle uforsørgede eller svagelige piger.
2. 5000 rdl. til trængende studerende fra den lærde skole, som har vist god vandel og prisværdig opførsel.
3. 8000 rdl. til fattige faderløse børn.
4. 1000 rdl. til fattige piger, så de om sommeren kan besøge sy- og strikkeskolen.

5. 4000 rdl. til oprettelse af en søndagsskole for håndværkerlærlinge, hvor de kunne få undervisning i tegning og andre hensigtsmæssige kunster.
6. 5000 rdl. til restaurering af Vor Fru kirke.
7. 5000 rdl. til Hertug Hans hospitalet.
8. 3000 rdl. til tjenestepiger, som i 8 år eller mere har tjent samme herskab.
9. 2000 rdl. til byen til beplantning med træer og anden forskønnelse af byens omegn, i første omgang skulle den nye gangsti fra Gammelting til madame Iversens parcel (Aastrupvej) beplantes med lindetræer.
10. 14.839 rdl. til havnens udbedring og endelig
11. 3000 rdl. til Christiansfeld, dels til understøttelse af fattige og nødlidende, dels til enkehuset og søstrehuset til understøttelse til fattige enker og søstre.

Alle disse legater med undtagelse af nr. 6, 9 og 10, hvor kapitalen delvis straks blev anvendt til de angivne formål, således gennemgik Vor Frue kirke en gennemgribende restaurering i 1845, mistede ved marksammenbruddet efter den første verdenskrig deres kapitaler, men takket være loven af 28. juni 1920 om en valutaregulering for de sønderjydske landsdele, det danske folks store genforeningsgave til sønderjyderne, blev der gennemført en omregning af markkapitalen, som også kom til at gælde for en lang række legater, hvoriblandt de Iversenske, der således den dag i dag ved juletid bringer glæde i mangt et hjem eller bidrager til unge studerendes og håndværkeres uddannelse. De bringer hilsen fra en kvinde, der på en tid, da de fattiges kår var mere end kummerlige, og da også de gamle var henviste til fattigvæsenet, har vist en social forståelse, der den dag i dag fortjener at blive mindet. Haderslev byråd ønskede da også at hædre hendes minde og vedtog i 1899 at lade en kopi af et købmand C. A. Petersen tilhørende mindre oliemaleri af hende ophænge i byrådssalen; men da billedet desværre er uden kunstnerisk værdi, er det i dag anbragt på socialkontoret.

Asmus Eschelsen fra Nybøl

En forkæmper fra nationalkampens tidligste år

Ved *H. V. Gregersen*

Det vil være kendt, hvorledes det nationale skel mellem dansk og tysk, således som det nutildags foreligger, i hovedsagen går tilbage til de begivenheder, der udspandt sig i årene mellem 1830 og 1848 — dengang »da Sønderjylland vågnede«.

Som overalt, hvor der er tale om et nybrud, om en omvurdering af hidtidige opfattelser, fremstod der også i hine år enkelte mænd, der fremfor andre af deres samtidige i kraft af deres personlighed formåede at give udviklingen sit særlige præg. Adskillige af disse nationale foregangsmænd har da også forlængst fået den plads i historien, som de med rette fortjener, ja, nogle er måske endda blevet genstand for mere omtale, end der med rimelighed var grund til. Andre syntes derimod til gengæld af være delvist glemte, hvad enten det så skyldes, at de har hørt til de mere stille eksistenser, eller at de har haft deres virke på et så tidligt tidspunkt, at alt, hvad de fik udrettet, forlængst er blevet overskygget af senere indtrufne begivenheder.

Det er således bemærkelsesværdigt, at vi har haft en tilbøjelighed til at glemme vore nationale foregangsmænd fra nationalitetskampens tidligste år til fordel for det slægtled, som ledede den nationale modstand under fremmedherredømmet. Med hvor megen ret disse end mindes, må det dog også være naturligt at fremdrage de mænd af glemselens mørke, som i sin tid var de første til at værne vor nationale arv. Det var nemlig dem, der over for en dengang uforstående offentlighed vidnede om, at der ved siden af meget tyskeri i det gamle hertugdømme Slesvig også eksisterede et dansk Nordslesvig.

En af disse mænd, der i årene før og efter treårskrigen har haft afgørende betydning for sin egns stillingtagen til det national-politiske spørgsmål, var Asmus Eschelsen fra Nybøl ved Hærvejen umiddelbart vest for Åbenrå.

Om ingen anden har det med større ret kunnet siges, at han var rundet af den slesvigske muld, thi hans fødestavn i Nybøl har påviseligt

lige siden 1535, da en Eskel Petersen nævnes blandt skattebønderne i denne by, tilhørt hans slægt. Som ejere af den største gård på stedet var det kun naturligt, at hans fædre gennem generationer varetog offentlige hverv, hvad enten det nu drejede sig om bestillingen som sandemand eller sognefoged. Gang på gang har de måttet værne bøndernes rettigheder over for det i sønderjydske historie så navnkundige, privilegerede toldsted, og respekten for det hjemmegroede og folkelige er vel derigennem tidligt blevet vakt til bevidsthed blandt slægtens medlemmer.

I hvert fald var Asmus Eschelsen, der var født den 16. februar 1764 og siden 1833 havde varetaget hvervet som sognefoged efter sin fader, tidligt blevet sig sin danskhed bevidst, da modsætningerne mellem det danske og det tyske meldte sig i det gamle grænseland. »Hans hjerte er dansk og hans sindelag det bedste; kun tør han ikke vove at træde offentligt frem og er ikke helt fra for servile anskuelser; som ene fraholder ham at vorde vor virksomste medhjælper«, hedder det 1843 i et brev fra den kendte urmager Frederik Fischer i Åbenrå til professor Christian Flor, den nordslesvigske danskheds vækker.

Det er imidlertid et spørgsmål, om Fischer nu også havde ret i denne betragtning. Snarere var forholdet det, at Eschelsen havde et langt klarere blik for bondealmuens politiske syn end den gæve foregangsmand i Åbenrå. Eschelsen var nemlig godt nok dansksindet, men han var først og fremmest Slesviger, d. v. s. som hovedparten af sine landsmænd konservativt indstillet med ønske om at bevare de bestående tilstande i den dansk-tyske hølstat. Fischer har udtrykt det i følgende vendinger: »Han udtalte sig med megen varme om vort nationalitetsspørgsmål og sluttede med de ord: Men det vigtigste har I godtfolk forglemt: en petition, som her i Nordslesvig ville finde tusinder af underskrifter, nemlig den, at vi ere og ønsker at forblive Slesviger, der ville beholde vore egne indretninger og vort danske modersmål, men ingen Slesvigholstenerel!«

Eschelsen forstod også allerede dengang, at det nationale spørgsmål altid vil være nært sammenknyttet med de økonomiske tilstande. For en meget stor del af menneskenes børn vil økonomiske betragtninger nemlig altid veje tungt. Derfor mente han, at den danske agitation burde sætte ind på de punkter, hvor forbindelsen med Holsten var en tvivlsom fordel for slesvigerne. Det fælles brandforsikrings-system samt de fælles vejskatter var således til langt større fordel for Holsten end for Slesvig. Her var det altså muligt at tage brodden af den slesvig-holstenske agitation, således at virkningen ude i befolkningen ville være umiskendelig.

I årene op imod 1848 skærpedes de nationalpolitiske modsætninger mere og mere, og med det slesvig-holstenske oprør bragtes spændingen da omsider til udløsning. Den første følge af de krigeriske forviklinger blev, at det meste af Sønderjylland blev besat af oprørshæren. For alle embedsmænd blev det derfor et spørgsmål, hvorledes de skulle forholde sig til den ny, selvbestaltede øvrighed. For langt de fleste, der jo gennemgående tilhørte tysk kultur, var det let at tage et standpunkt i denne sag, men for en dansk slesviger som sognefoged Asmus Eschelsen var det ikke så lige til, idet man også havde et hensyn at tage til befolkningen, der måtte værnes imod de kaotiske tilstande, som let kunne følge i krigens kølvand.

Imidlertid havde det kongelige krigsministerium den 22. april 1848 udstedt en befaling til alle embedsmænd om at nægte at efterfølge ordrer, der blev givet af den provisoriske oprørregering, og herefter var der naturligvis kun een vej at gå, dersom man ville lyde kongens bud. Eschelsen ønskede derfor som hovedparten af sognefogederne i Åbenrå amt at træde tilbage fra sit offentlige hverv. Amtmanden, der havde tilsluttet sig den provisoriske regering, nægtede imidlertid at modtage afskedsbegæringerne, og der var da intet andet at gøre end at fortsætte i bestillingen som hidtil. Let var det dog ikke, thi enhver, der repræsenterede den slesvigholstenske regering, stod naturligvis i fare for at blive stemplet som oprørernes medløber. Da det tilmed overlodes til sognefogederne at indkræve de ekstraordinære skatter, som den provisoriske regering tillod sig at udskrive, var utilfredsheden med de nye tingenes tilstand selvsagt meget udbredt.

Eschelsen undlod da heller ikke at gøre øvrigheden opmærksom på, at den danske bevægelse var i rivende fremgang. »Hver dag hæver sig hos landboerne ideen for den danske sag«. Han ønskede derfor, at øvrigheden udstyrede deres ordrer til sognefogederne med en strengere befaling, således at alle og enhver kunne vise, at de handlede under tryk.

Men bittert har det selvfølgelig været at måtte gå en øvrigheds ærinde, som man personligt ikke anerkendte som lovlig indsat. Gang på gang søgte Eschelsen derfor at slippe for det utaknemmeligt hverv, men hver gang afvistes hans andragende. Først søgte han at angive sit dårlige helbred som årsag til, at han måtte trække sig tilbage fra sit offentlige hverv. Men skønt der ikke var tale om at udnytte sygdommen i dette øjemed, thi han var vitterlig syg, afvistes hans andragende dog alligevel. Den politiske udvikling havde taget så stærkt på den følsomme mand, at han fra nu af havde at døje med en nervelidelse, der i forbindelse med brystsyge truede med at undergrave hans helbred. »Hvis jeg skal have håb om at helbredes, anseer jeg det for nød-

vendigt, at jeg skånes for tankernes såvel som for legemets anstrelser«, men han talte for døve øren.

Fjorten dage senere forsøgte han ikke desmindre igen og denne gang ved offentligt at udtale, hvad der rørte sig i hans bryst. »Det er noksom bekendt, at en sognefoged selv med det redeligste sindelag og med den oprigtigste vilje, hvert øjeblik står i fare for at tabe ære og frihed, hvilket for en ærekær og retskaffen mand er det kostbareste, han ejer næst livet«. Ligemeget hvilken regering han støtter, vil modparten have ret til at dømme og straffe ham, og derfor ønsker han sin afsked.

En uge senere tog han endnu kraftigere til orde. Han havde i sin tid som sognefoged aflagt troskabsed til Slesvigs hertug, den danske konge. »Jeg indrømmer gerne, at mange indsigter er for sløve at kende i den nærværende tids forhold, men den af forsynet i mit bryst nedlagte dommer, samvittigheden, opfordrer mig til at afstå fra min tjeneste som sognefoged under den nærværende tids forhold at holde min ed ubrudt!« Men større åbenhed har ingen i disse dage vovet at undsige de selvbestaltede magthavere. Det er kongetroskaben og respekten for det legitime regime, der var bestemmende for den brave sognefoged som for de øvrige dansksindede slesvigere.

Efter krigsårene var Eschelsen blandt de første, der tog del i det kulturelle arbejde, idet han var medlem af »Comiteen for dansk Lærings Fremme«, men hans arbejdskraft var dog blevet undergravet under krigsårene.

Det var derfor velfortjent, da den ny, danske amtmand Heltzen udmærkede ham som den første af amtets landboere med Dannebrogstegnet. I indstillingen hed det: »Endskønt allerede i en noget fremrykket alder og ikke uden nogen svækkelse efter en formentlig med noget apopleksi forbunden sygdom, som han tildels pådrog sig ved sindslidelser under oprørsregimentet, er han et mønster for en sognefoged, utrættelig virksom, opofrende og Hans Majestæt af hjertet hengiven. Han er derfor ved sin retsindighed, tænkksomhed og hele optræden en prydelse for bondestanden og nyder i en vid kreds almindelig agtelse.«

Et smukkere eftermæle kan vel dårligt tænkes, og da Heltzen absolut ikke var en mand, der havde for skik at strø om sig med floskler, må det have været velfortjent. Da Eschelsen derfor den 3. marts 1854 søgte sin afsked, var man klar over, at det denne gang var alvor med ham; politiske hensyn spillede i hvert fald ikke ind nu mere efter den danske sejr. Tværtimod havde han anset det for sin pligt at hjælpe med ved genopbygningen så længe som overhovedet muligt. Han døde da også nogle få måneder senere, den 18. juni 1854.

Gennem hele sin redelige færd og ranke holdning er han blevet en af dem, vi ikke har lov til at glemme.

En sønderjydsk sprogforsker

Nicolaus Outzen fra Terkelsbøl (Tinglev sogn)

Af *W. Christiansen*

En dreng blev døbt Nis Jessen, men levede under navnet Nikolaus Outzen. Så mærkeligt kunne det gå til i fortiden; dette var nemlig tilfældet med hin historiker og sprogforsker, der fødtes i Terkelsbøl den 31. januar 1752 som søn af hjulmand Jes Nissen og hustru Maren Rasmusdatter.

I tre årsalderen blev denne dreng faderløs, og moderen flyttede tilbage til barndomshjemmet i Broderup, hvor de tre drenge, der var i ægteskabet, og som alle senere valgte præstevejen, fik deres opdragelse. Efter bedstefaderen Rasmus Outzen tog de det efternavn, under hvilket de alle tre skulle blive kendt i deres virkekreds. Fornavnet Nis blev hos den ældste til Nikolaus, hvoraf det første jo er en afledning.

Nikolaus Outzen viste ret tidligt et godt nemme. Allerede før sin konfirmation blev han ansat som vinterlærer i sognet, og senere blev han helårslærer. Først da han havde nået sit 20. år, fik han lejlighed til at få en højere undervisning. Det var hos den lærde præst i Tinglev Ulrik Anton Petersen, hos hvem den senere biskop Peter Outzen Boysen fra Emmerlev og Johs Chr. Lautrup, præst i Brede (1797—1845) en tid var elever. Det var dog pastor Nicolaus Johannsen i Hatsted, der gav ham den sidste afpudsning, førend han i 1794 kunne immatrikuleres på universitetet i Kiel, hvor han med stor flid studerede teologi og sprogvidenskab.

I 1777 drog han til København, og her fik han plads som huslærer hos hovedstadens dygtigste prædikant, Balthasar Münster, der i 1765 var blevet præst ved Petri kirken. Münster blev Struenseses sjælesørger, ledsagede ham på skafottet og udgav senere en bog om denne statsmands omvendelse.

I dette interessante præstehjem, hvor der rørte sig et rigt åndeligt liv, idet det var midtpunkt for de mange tyske kunstnere og skønån-

der, der udgjorde en lille enklave i den danske hovedstad, blev der god lejlighed for den unge sønderjyde til at stifte bekendtskab med datidens førende navne. Her mødtes Klopstick, Cramer, Niebuhr, Gerstenberg. Her kom grevefamilierne Bernsdorff, Reventlow, Schimmelmann og Stolberg.

Hjemmets ældste søn, Friedrich Münster, der senere blev Sjællands biskop, var netop samme forår som Outzen hen på efteråret kom til København, blevet konfirmeret, så han har næppe deltaget i privatundervisningen. Derimod har både den tolvårige datter, der senere blev kendt under digternavnet Friederike Brun, og den syvårige Balthasa været elever. Denne dreng gik søvejen og omkom som ung under badningen i Garonfloden. Søsteren skrev om dette triste dødsfald: »Held ham, at han gik bort i morgenrøde til et bedre liv, at han ikke skulle opleve at se Danmarks flag mangefold krænket af de overmodige briter og til sidst flåden røvet, nationen stolthed«.

Trods tysk afstamning levede familien med i landets sorg.

Friederike, der efter faderens udtalelse ikke skulle opdrages til at blive en »lærd fjante«, udgav senere sine barndoms- og ungdomserindringer under titlen: »Wahrheit aus Morgenträumen«, og her får vi et smukt billede af livet, som det levedes i Københavns dannede kreds, og vi får et indblik i den berigende vekselvirkning mellem dansk og tysk kulturliv i den bernstorffske tid.

Hun skildrer, hvorledes følelserne overvældede hende, da hun i Hofteatret overværede opførelsen af Johannes Ewalds skuespil »Balders død«, og hun beretter, hvordan digteren nogle dage senere, da hun fik lejlighed til at besøge ham, lagde sin syge hånd på hendes pande udbød. »Der bor en digtersjæl«. Disse oplevelser fandt netop sted i den tid, Outzen opholdt sig i præstehjemmet.

Om huslærerne udtaler hun: »Med alt, hvad jeg egentlig skulle lære af lærerne, gik det overhovedet såre ilde, thi for det første var lærerne tildels virkelig yderst middelmådige, dem lo jeg ud og aflurede dem snart deres svagheder; de dygtige derimod var enige om at forkæle mig og af hensyn til min smule mutterwitz at tilgive mig min mangel på lære villighed«. Til hvilken kategori, hun henregner Outzen, får vi ikke at vide. Men i en stambog, der nu findes i universitetets håndskriftssamling i København, i hvilken Outzens omgangsfæller gav ham mindeord med på vejen, skrev Friederike ved afskeden: »Måtte disse linier stedse være et tegn på uforanderligt venskab og højagtelse fra Deres ærbødige S. C. F. Münster«.

Pastor Münster sluttede mindeverset med ordene: »Min elskelige husfælle skrev jeg dette ved hans afsked til opmuntring og minde om mig den 14. sept. 1779«.

Det lille interessante album, hvor mange af de fornemme personer, der kom i det münterske hjem, gav deres bidrag, bringer på første side en tegning, der forestiller bogens ejer. Den er lavet af den kendte maler Paul Ipsen, der var præstesøn fra Oland. Måske er det det eneste billede, der findes af Outzen.

I efteråret 1779 tog han embedseksamen fra Gottorp og blev derefter huslærer i Emmerlev sogn på Søndergårde, der ejedes af Nicolai Hansen. Det var på den tid et af Vestslesvigs førende hjem og havde slægtsforbindelse til adskillige af egnens præstehjem. En broder til Nicolai Hansen var præst i Mjolden, tre af hans søstre var gift med præster, og af hans døtre blev ligeledes tre præstefruer. Det er måske en af disse døtre, der i stambogen gav Outzen de advarende ord med på vejen: »Jeg ville hellere bo hos løver og drager end hos en ond kvinde«.

Det toårs ophold på denne herregård benyttede han til at aflægge besøg i en del af landsdelens præstegårde. Han var i Gram og i Emmerlev, hvor der sad sønner af biskop Brorson i kaldet, og de skrev også i hans album. Således står der: »Forlyst dig i Herren. Jeg lever og ler fornøjet, hvad mig sker«. Kappelan H. W. Bagger, der opholdt sig i Emmerlev præstegård, men senere blev præst i Ballum, gav ham følgende ord: »Gak ædle ven med håb og mod, hvor hen dig skæbnen byder, vid kun, at Gud er trofast, god, når du ham hjertet yder«.

Fra Vestslesvig rejste Outzen til øen Femern, hvor han i fem år var diakon, herfra tog han så til Breklum, hvor han virkede, indtil han den 5. dec. 1826 afgik ved døden.

Sønderjyllands etnografiske, historiske og især da landsdelens brogede sproglige forhold har ret tidlig vakt hans interesse. Ganske vist blev han 64 år, inden han udgav sit første resultat af et årelangt flittigt samler- og forskningsarbejde.

Han skrev afhandlinger om Slesvigs oldtidsminder, om Danevirke, om de danske konger i det 9. århundrede, om Jelling monumenter, han skrev etymologiske oplysninger om forskellige danske ord, forklaringer på nordiske stednavne. De fleste af disse arbejder foreligger endnu i manuskript.

Mange af de påstande, han efter flittig undersøgelse nåede til, vil i dag ikke finde anerkendelse. Han lader således Uffes tvekamp være foregået på en af Okseøerne i Flensborg fjord. Olgersdige i Tinglev sogn, som han jo kendte fra selvsyn, står for ham som et værn, der er bygget mod friserne. Navnet Olger vil han aflede af det gamle ord ealgier, der betyder beskyttelse. Og for os lyder det lidt kuriøst, når han tyder ordene på guldhornet som en frisisk indskrift.

Det er mere på det sproghistoriske område, hans fortjeneste ligger. Han havde til hensigt at udgive en sønderjydsk ordbog. Det indsam-

lede materiale blev ved hans død overladt til C. Molbech, der anvendte det i sit dialectlexikon og selvfølgelig også blev benyttet af Feilberg under udarbejdelsen af hans Jydske ordbog.

Hans materiale vedrørende det nordfrisisk sprog blev overladt den kendte sprogforsker Rasmus Rask, der i samarbejde med L. Engelseftoft skulle udgive det. Da Rask døde, overtog Molbech arbejdet, og resultatet blev: *Glossarium der friesischen Sprache*.

Selv om Outzen fik sit længste virke i en frisisk egn og havde modtaget sin uddannelse på tysk, bevarede han dog ærbødighed for sit danske modersmål.

»Som en grundregel kan man næsten fastslå«, skrev han, »at som mennesker elsker deres fædreland, sådan vil de også vise kærlighed over for deres modersmål, der ikke alene er at betragte som en arv fra deres fædre, men næsten er en hellighed«. Og et andet sted anfører han: »Sådan som jeg nu elsker det danske sprog og ønsker at bevare det uforstyrret og ublandet, sådan vil også enhver tysker eller friser ønske, at deres sprog må forblive rent og fint«.

Han betragtede sig selv som sønderjyde, hørende til det danske folk. »Vi er forbundet ved een Gud, een tro, een konge, eet fædreland, eet folk.«

Kort før sin død udnævntes han til ridder af Dannebrog.

Glimt

FRA SVUNDNE TIDER . . .

GÅRDEN „HIMMERIG“ I VESTRE

Ved vejen Lydersholm—Vestre, ca. 1 km syd for landegrænsen, ligger en gammel gård, som i folkemunde kaldes „æ Himmeæ“. Årstallet på husets gavlførtæller, at ejendommen er bygget 1792. Den første ejer var en mand ved navn Nikolaj Nikolajsen. Han var sognefoged og var i anledning af en broders druknelykke på et hollandsk fartøj taget til Amsterdam, hvor han søgte juridisk bistand hos en sagfører. Denne tilbød ham husly i den tid, undersøgelsen stod på. Det varede noget, og han måtte tilbringe

flere måneder i den hollandske by. Under opholdet forelskede han sig i en pige ved navn Annemarie Ameling. De blev gift, købte en del udstyr og drog så en skønne dag mod nord. Men hjemrejsen blev en hård tur, en del af udstyret gik under sejlturen tabt, og glade var de begge to, da skibet nåede til Frederiksstad. Derfra fortsatte det unge ægtepar med hestevogn. Bagage, møbler m. m. blev stablet på vognen, og så gik det nordpå. Efter flere dages kørsel nåede de Vestre. En stor del af jorden

omkring landsbyen var hede og stod netop ved denne tid i fuld flor. Den unge kone blev ved synet af den blomstrende hede mindet om de skønne hollandske blomstermarker. Hun trak manden i ærmet og udbød: „Kløj, Kløj, is dat denn alles Timian?“ Kløj kløede sig i nakken og gav sin Anemarie en forklaring, som sikkert ikke har været opmuntrende for hende. Hun blev nu kone på gården og levede på denne lyngklædte egn i mange år. I ægteskabet var der en pige, der blev gift med en mand ved navn Edlefsen, og denne slægt ejer stadig gården. Annemarie ligger begravet på kirkegården i Ladelund. Endnu findes der på gården et stort skab og et spejl, som hun havde taget med fra Holland.

Da man i fjor afholdt et slægtsmøde for familien Edlefsen i Ladelund kro, fremvistes hendes over halvanden hundrede år gamle brudesko.

(Meddelt af Andreas Edlefsen, Lydersholm, hvis oldemor var Annemarie Ameling).

W. Leick.

DA SØNDERBORG HØRFABRIK BRÆNDTE

Anden påskedag den 17. april 1865 brændte købmand Karbergs hørfabrik i Sønderborg. Der var mange til at slukke, men ingen kommando, fordi borgmester Paschkowsky var fraværende. Mandskabet arbejdede, så godt det kunne, og sang dertil „Den tapre landsoldat“. Imidlertid var borgmesteren, der samtidig var byens politimester, kommet til stede, og da han hørte ordene: „og den har tysken hånet og trådt den under fod; nej, dertil er vor fane for gammel og for god“, forbød han sangen. Da nedlagde mandskabet arbejdet; drengene

kastede vandspandene og løb op på en nærliggende bakke, hvorfra de vedblev at synge, indtil politiet jog dem bort. Ilden skøttede imidlertid sig selv, og ingen ville taget fat på arbejdet, før politiet fjernede sig. Da først igen begyndte arbejdet og sangen. Borgmester Paschkowsky havde slet ingen myndighed, og man kaldte ham spottende „amdamsfabrikanten“.

Kilde: Christian Knudsens samlinger til en familiehistorie, VII. bind, s. 29–30.

Georgius van Paschkowsky, der fra 1. juli 1864 til 15. september 1865 af overkommandoen var konstitueret som borgmester i Sønderborg, fødtes 1829 i Altona som søn af oberst Georgius Stanislaus von Paschkowsky. Trods sit polske navn var Paschkowsky slesvigholstener og deltog som juridisk student i oprøret 1948. Efter krigen fuldførte han sine studier, men da han som deltager i opstanden ikke kunne få beskikkelse inden for det danske monarki, købte faderen en stivelsefabrik til ham i Angel. Senere virkede han som sagfører og notar i Kappel og fra 1. januar 1875 til sin død den 2. april 1904 i Tønder. Redaktør Peter Skovrøy henviste i sit eftermæle til, at den gamle sagfører ikke var nogen ynder af prøjserne, og at han derfor gennem mange år var fører for de tysk-frisindede i Tønder. Grunden til, at Paschkowsky ikke kunne fortsætte som borgmester i Sønderborg er ret betegnende. På kong Wilhelms fødselsdag den 22. marts holdt Paschkowsky festtalen og udbragte en skål for kongen med det ønske, at majestæten ville give slesvigholstenerne deres rettigheder. Denne begrundelse af et leve for monarken tiltalte ikke magthaverne, og Paschkowsky måtte derfor gå over i privat virksomhed.

Christian Maibøll.

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 — 807 — 808

Parfumeriartikler

Tønder Apotek

Telefon 21115

HORSENS HAVN

- ◆ *Mange moderne Stykgodskraner.*
- ◆ *7,00 m Vanddybde.*
- ◆ *Havnen kan besejles Dag og Nat.*
- ◆ *Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.*

MORSØ STØBEGODS

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

**Lolland-Falsters
Folketidende**

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

Aksel Michelsen

Kul- og Træsthandel
Tønder Telefon 21111

Støt vore annoncører

Svend Kirchheiner

aut. Installatør
Vesterg 7 . Tønder . Tlf. 2204

Støt de sønderjydske

Indsamlinger

Graasten Bank A/S
Kontortid 9--12 & 2--4
Lørdag 9--1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.
3 Maaneders Sommerskole.
5 - Vinterskole.
Skoleplan sendes.
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

HABITTER
skræddersyet efter mål
Thomas Hansen & Son
Padborg . Telf. 9233

HEJMDAL
Landsdelens Blad

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Paul Thomsen
Krusaa
Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Graasten
Andelsslagteri

Læs
Dannevirke
Sønderjyllands ældste Blad

SønderjydsK
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Aktieselskabet
C. I. Christensens Papirhandel
E S B J E R G

AKTIESELSKABET
NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER
KØBENHAVN F.

GRAM
KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

VALLEKILDE
Folkehøjskole
Henv. til **Jørgen Jessen,**
Vallekilde

Restaurant **Grænsen**
C. Heiselberg
Krusaa

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulstur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK
Telefon Pindstrup 13 og 18

Bogtryk . Bogbind
Th. Laursens Bogtrykkeri
Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

TØNDERHUS
Danskhedens nye Borg
Knud Hauvig, tlf. 2227. Tønder